

بررسی راهکارهایی عملی به منظور فعال شدن کتابخانه‌های مدارس شهر زاهدان و توسعه فرهنگ مطالعه^۱

رضا حکیمی^۲

محمد علی طبسی^۳

چکیده

پژوهش حاضر به روش تحقیق شبه تجربی و با هدف بررسی راهکارهای عملی برای فعال نمودن کتابخانه‌های مدارس زاهدان و توسعه فرهنگ مطالعه انجام گرفته است. زمان مطالعه از اول مهر ماه لغایت بهمن ماه ۱۳۸۵ بود. جامعه آماری پژوهش را ۱۶ دبیرستان دولتی دارای کتابخانه شهر زاهدان تشکیل می‌داد که در همه پایه‌های تحصیلی دانش آموز داشتند و به عنوان نمونه ۶ دبیرستان بطور تصادفی برای آزمون فرضیه‌ها انتخاب گردید.

سه راهکار عملی برای فعال نمودن کتابخانه‌های مدارس و توسعه فرهنگ مطالعه به عنوان فرضیه مورد آزمون قرار گرفت. این فرضیه‌ها عبارت بود از:

۱. پاسخ به سؤالهای کتابهای درسی بر مبنای کتابهای غیر درسی و مواد مکمل آموزشی
 ۲. به کارگیری کتابداران متخصص و علاقه‌مند در کتابخانه‌های مدارس
 ۳. تشکیل بعضی از کلاسها در کتابخانه‌های مدارس مجهز به مواد آموزشی مناسب.
- برای آزمون فرضیه‌ها، نخست دو گروه مورد آزمون (تجربی و کنترل) انتخاب شد. حجم نمونه در هر گروه ۱۲۰ نفر بود که از پایه‌های مختلف، بطور تصادفی انتخاب شدند. پس از ثبت نمرات پیش آزمون و پس آزمون، از گروه‌های تجربی و گواه از آزمون مربع کا و تست دقیق فیشر استفاده شد. این مطالعه نشان داد در هر کدام از فرضیه‌های فوق، تفاوت معناداری بین گروه‌های مورد آزمون وجود دارد.
- کلیدواژه‌ها: کتابخانه‌های مدارس، توسعه عادت مطالعه، راهکارهای عملی، فعال شدن کتابخانه‌ها، مواد آموزشی، زاهدان.

۱. برگرفته از طرح پژوهشی انجام شده در پژوهشکده تعلیم و تربیت آموزش و پرورش استان سیستان و بلوچستان.

۲، ۳. اعضای هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی زاهدان. SID.ir

اهمیت و ضرورت مسئله

گرایش به کتاب و مطالعه، از عوامل مهم رشد جوامع و میزان دستیابی به اطلاعات، از مؤلفه‌های توسعه ملی قلمداد می‌شود (خسروی، ۱۳۸۱: ص ۳۱).

عادت به مطالعه و داشتن روحیه تحقیق و پژوهش، معمولاً اغلب در دوران مدرسه رقم می‌خورد. در مدارس است که زمینه‌های تفکر انتقادی و بسترهای مناسب تولید دانش فراهم می‌شود.

پرداختن به این مسئله اهمیت و ضرورت خاصی دارد، زیرا ارائه راهکارها عملی برای فعال نمودن کتابخانه‌های مدارس و توسعه کتابخوانی می‌تواند مفاهیم درسی را عمیق و وسیع کند. تعامل بین کتابدار مدرسه و معلم سبب تهیه منابع آموزشی مکمل مواد درسی شده و به دانش آموزان فرصت می‌دهد برای سؤالهای کتابهای درسی پاسخهایی متفاوت از کتابهای غیر درسی فراهم آورند. به عبارتی، زمینه‌های مشارکت فعال دانش آموزان را در کلاس درس فراهم می‌آورد. ایجاد تفکر انتقادی، گسترش فرهنگ مطالعه و در نهایت پویایی آموزش و پرورش، در گرو فعال شدن کتابخانه‌های مدارس است. از این رو، راهکارهای عملی برای فعال نمودن کتابخانه‌های مدارس استان که هدف این پژوهش می‌باشد، اهمیت ویژه‌ای دارد.

فرضیه‌های پژوهش

۱. پاسخ به پرسشهای کتابهای درسی از زوایای گوناگون و منابع مختلف کتابخانه‌ای، در فعال کردن کتابخانه مؤثر است.
۲. ایجاد انگیزه و تبلیغ کافی کتابداران مدارس به منظور شناسایی کتابخانه و منابع مختلف آن به دانش آموزان، در پویایی کتابخانه مؤثر است.
۳. تشکیل بعضی از کلاسهای درس در محیط کتابخانه، در پویایی کتابخانه‌های مدارس مؤثر است.

ادبیات تحقیق

مقدمه

نخست به جایگاه و رسالت کتابخانه‌های مدارس از دیدگاه ایفلا و یونسکو می‌پردازیم: کتابخانه‌های مدارس اطلاعات و اندیشه‌هایی را که برای کارکرد موفقیت‌آمیز جامعه اطلاعاتی و دانش محور امروز جنبه اساسی دارد، فراهم می‌سازند. کتابخانه‌های مدارس دانش‌آموزان را به مهارت‌های یادگیری مادام‌العمر مجهز می‌کنند و تخیل خلاق آنان را گسترش می‌دهند و بدین ترتیب آنان را برای زندگی به عنوان شهروندانی مسئول آماده می‌سازند. رسالت کتابخانه‌های مدارس، ارائه خدمات و عرضه کتابها و منابع آموزشی است. بدین ترتیب، شرایطی فراهم می‌آورد تا از اعضای اجتماع مدرسه، متفکرانی خلاق پرورده و کاربرانی تربیت کند که از اطلاعات کتابها و سایر رسانه‌ها به طور مؤثر بهره‌گیرند. کتابخانه‌های مدارس، باید با فراهم کردن منابع اطلاعاتی کمک آموزشی یا داستانی، تقویت‌کننده کتابهای درسی، مواد آموزشی و روشهای تدریس باشند (نشاط و حری، ۱۳۸۳: ص. ۳۹).

شواهد نشان می‌دهد هرگاه کتابداران و معلمان با یکدیگر همکاری کنند، دانش‌آموزان به سطوح بالاتری از سواد، توانایی خواندن، قدرت فراگیری، مهارت‌های حل مسئله و استفاده از فناوریهای اطلاعاتی و ارتباطی دست می‌یابند. به نظر می‌رسد چنانچه شیوه‌های تدریس معلمان به گونه‌ای باشد که دانش‌آموزان فرصت سؤال و جواب داشته باشند و پاسخهای آنها قالبی و تنها بر اساس متون درسی نباشد بلکه دانش‌آموزان بتوانند پاسخها را از منابع مختلف جستجو کنند، مطالعه برای آنها لذت‌بخش خواهد بود و در نتیجه نیاز به مطالعه در آنها افزایش پیدا خواهد کرد.

ادبیات تحقیق در داخل کشور

تحقیقات انجام شده در ایران، اغلب به بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های مدارس، نقصها، کاستیها و علت‌های آن پرداخته‌اند، اما راه‌هایی عملی برای پویایی

کتابخانه‌ها ارائه نکرده‌اند. «شعبانی» به نقل از «مفتخر» نوشته است: «پویا نبودن محتوای کتابها درسی، شیوه‌های تدریس سنتی و غیر فعال معلمان، مسئولیتهای حاصل از سنگینی درسها و محیط پرجمعیت خانواده، مانع کتاب خواندن دانش آموزان دبیرستانی شهر تهران شده و باعث گردیده بیش از ۵۰٪ دانش آموزان به کتابخانه مراجعه نکنند» (شعبانی، ۱۳۸۱: ص ۴۷-۵۵).

«بیگدلی» (۱۳۸۱: ۲۵) یکی از علل بی‌رغبتی دانش آموزان مدارس راهنمایی و دبیرستانهای شهر اهواز را نبود کتابداران متخصص در کتابخانه‌های مدارس می‌داند. او می‌افزاید، برای پویایی کتابخانه و توسعه فرهنگ مطالعه باید کتابخانه‌های مدارس جزء لاینفک آموزشگاه تلقی شوند و نقش و جایگاه آموزشی آنها برای مدیران و معلمان روشن شود.

«نشاط و حرّی» (۱۳۸۳: ۷۴) برآند که آموزش کیفی تنها از طریق دانش بسته‌بندی شده که برای دانش آموزان تجویز شده است، حاصل نمی‌شود. کتاب درسی، هر چند خوب تهیه شده باشد، برآیند نظرات تدوین کنندگان آنهاست، در حالی که دانش آموزان به عنوان عنصری اجتماعی، حق دارند با دیدگاه‌های دیگر و تعبیرات گوناگون از پدیده‌ها یا رویداد واحدی آشنا شوند. تنها راه ممکن، یاری گرفتن از مواد کتابخانه‌ای است. در کتابخانه، دانش آموز خواهد توانست از کلیه جوانب و دیدگاه‌های مرتبط با مسائل آگاه شود. کتابخانه می‌تواند با مواد و اطلاعاتی که فراهم می‌کند، مطالب درسها را غنی و روزآمد کند. از طریق آموزش صحیح، می‌توان به دانش آموزان آموخت که چگونه مطالب را شناسایی و ارزیابی کنند و یافته‌های خود را به زبانی ساده و قابل درک ارائه دهند. این دو باور دارند که فراگیری نحوه یافتن پاسخ، بیش از خود پاسخها اهمیت دارد. در هر حال، کاوش و دانش عضو یک گروهند. آنها را به سادگی نمی‌توان از هم جدا کرد، یا دست کم نمی‌توان به طور کامل جدا کرد. از این‌روست که بین کتابخانه‌های مدارس و برنامه‌های درسی آنها رابطه‌ای مستقیم وجود دارد. (نشاط و حرّی، ۱۳۸۳: ص ۷۲).

مطالعه «شعبانی» (۱۳۸۱: ۵۰) نشان می‌دهد یکی از راه‌های فعال شدن کتابخانه‌های مدارس و توسعه فرهنگ مطالعه در کشور، تغییر شیوه تدریس معلمان است. این مطالعه می‌افزاید، اگر شیوه‌های تدریس معلمان به گونه‌ای باشد که به دانش‌آموزان فرصت سؤال و جواب بدهد، پاسخها قالبی و تنها براساس فنون درسی نباشد بلکه به دانش‌آموزان اجازه بدهد تا پاسخهای مختلفی از منابع متنوع آموزشی برای آنها داشته باشند؛ این امر سبب مشارکت فعال دانش‌آموزان در کلاس و افزایش انگیزه آنها به مطالعه خواهد شد.

«باب الحوائجی» (۱۳۶۶: ۳۶) اظهار می‌دارد کشورهای پیشرفته جهان و کشورهای در حال رشد سالهاست در نظام آموزشی خود از روش تک کتابی استفاده نمی‌کنند و به منظور تکمیل برنامه‌های درسی، از مطالب خواندنی مکمل بهره می‌گیرند، زیرا کودک و نوجوان کنجکاو، سؤالهای بی‌شماری را درباره خود و محیط پیرامونش دارد که هرگز کتابهای درسی معلمان نمی‌توانند به همه آنها پاسخ گویند.

در دنیای امروز، وظیفه آموزش و پرورش صرفاً به پایان رساندن برنامه درسی سالانه نیست و دیگر نمی‌توان کودک و نوجوان را به چند کتاب درسی محدود کرد. ذهن جستجوگر دانش‌آموز، از معلم و مدرسه می‌خواهد برای پاسخ به پرسشهای بی‌شماری که حاصل پیشرفت حیرت‌انگیز دانش و اکتشافات و اختراعات امروز است، منابع پاسخگویی متنوعی را در کتابخانه‌های مدارس برای آنها فراهم آورند. تنها به کمک مدرسه می‌توان محدودیتهای آموزشی را مرتفع ساخت. وابستگی شدید به کتابهای درسی و استفاده صرف از حافظه دانش‌آموزان، دلیلی بر کم‌دانشی و اعتماد نداشتن به نقش معلم است. معلمی که از منابع کتابخانه‌ای بهره نمی‌گیرد، نگران است که مطالعه کتابهای غیر درسی، پرسشهایی را در ذهن دانش‌آموز ایجاد کند که از حیطه معلومات او خارج است.

روشهای مختلف تدریس، در واقع شیوه‌ها و شگردهای گوناگونی هستند که معلم برای رساندن اطلاعات به دانش‌آموزان به کار می‌گیرد. در روشهای مختلف تدریس مانند پرسشی، مباحثه، علمی و تجربی، عملیات آزمایشگاهی و بازیابی فکری، عمل اطلاع‌رسانی انجام می‌شود. اگر معلم از منابع کتابخانه‌ای به عنوان منابع اطلاعات استفاده و در رساندن

اطلاعات به دانش‌آموزان نقش رهبری را ایفا کند، مجموعه اطلاعات گردآوری شده در ذهن دانش‌آموز، با یکدیگر مرتبط می‌شوند. در نتیجه، دانش‌آموز تحت تأثیر مجموعه‌ای وسیع از اطلاعات قرار می‌گیرد. مطالعه مقایسه‌ای کتابخانه‌های مدارس بریتانیا و تهران که توسط «آسایشی» در سال ۱۳۸۶ انجام شد، نشان داد در بریتانیا کتابخانه‌های مدارس، در این حوزه‌ها پیشرفته و تکامل یافته هستند.

«صدیق بهزادی» (۱۳۷۹: ۱۸۴) می‌نویسد: «در بریتانیا، کتابخانه‌ها به عنوان یک نیاز اصلی در آموزش مطرح هستند. مواد سمعی و بصری با توجه به آموزشگاه‌های جدید گسترش یافته و تعاملی بسیار خوب بین کتابداران مدارس و معلمان وجود دارد. به دلیل وجود روشهای تدریس فعال که در آن دانش‌آموزان مشارکت فعال در کلاس دارند، کتابخانه‌های مدارس فعال و پویا شده‌اند؛ اما در دبیرستانهای تهران به دلیل روشهای تدریس معلم محور و آموزش یکسویه، عملاً ضرورت وجود کتابخانه در مدارس احساس نمی‌شود. دبیران متوسطه شیراز فقط به مطالب درسنامه‌ها اکتفا می‌کنند و کمتر از ۲۰٪ آنها دانش‌آموزان را به کتابخانه ارجاع می‌دهند». او بی‌رغبتی به مطالعه و پویا نبودن کتابخانه‌ها را ناشی از شیوه‌های تدریس متکی بر درسنامه‌ها می‌داند (صدیق بهزادی، ۱۳۷۹: ص ۱۵۳).

«مهدی‌فر» (۱۳۷۵) در یک مطالعه نیمه تجربی به این نتیجه رسید که آموزش استفاده از کتابخانه، بر میزان توانایی استفاده‌کنندگان مؤثر است. (صدیق بهزادی، ۱۳۷۹: ص ۳۰۳). خسروی در پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی مطالعه در کشورهای جنوب» می‌گوید نظام آموزشی تک محور است و معمولاً بر اساس یک کتاب و یک جزوه درسی شکل می‌گیرد، و معلم و دانش‌آموز خود را از هر گونه مراجعه به دیگر منابع اطلاعاتی بی‌نیاز می‌بینند. بویژه در مراحل آغازین تحصیل، هیچ ارجاعی به کتابهای درسی صورت نمی‌گیرد. در مراحل بعدی، حتی در سطوح عالی، مراجعه به کتابهای غیر درسی و منابع اطلاعاتی حالتی صوری دارد و بیشتر برای رفع تکلیف انجام می‌شود تا انجام وظیفه. پژوهشها نشان می‌دهند افرادی که در مراحل نخستین تحصیل به سوی کتاب هدایت شده و به مطالعه روی آورده‌اند، در مراحل دیگر تحصیل نیز به کتاب و کتابخانه بیشتر مراجعه

می‌کند. به نظر «خسروی» (۱۳۸۱: ۴۶: ۲۱)، نظام آموزش و پرورش ایران به گونه‌ای است که ساختار متون درسی آن درون‌زا نیست؛ به همین علت دانش‌آموزان از خواندن آن لذت نمی‌برند. در این نظام، دانش‌آموز بیشتر برای رفع تکلیف مطالعه می‌کند. به طور مثال، در درس ادبیات که حاوی ملموس‌ترین و غنی‌ترین مفاهیم حیاتی است، معلمان معمولاً به خود ادبیات نمی‌پردازند، بلکه چنان به تاریخ ادبیات و دستور زبان خشک و بدون استفاده پرداخته می‌شود که ذوق دانش‌آموز خشک می‌شود و عملاً هیچ انگیزه‌ای برای ادامه راه باقی نمی‌ماند.

ادبیات تحقیق در خارج

«کنوما» (۱۹۹۴) می‌نویسد: «در نظام آموزش و پرورش کوبا، کتابداران مدارس بخشی از کارکنان آموزشی محسوب می‌شوند؛ بدین معنا که کتابخانه‌ها نیز مثل مدارس در هدفهای آموزشی سهیمند و خود را با خصوصیات ویژه در هر مقطع تحصیلی سازگار کرده‌اند. به منظور ایجاد هماهنگی میان معلمان و کتابداران و برای دستیابی به هدفهای آموزش و پرورش از طریق انجام فعالیت‌های ویژه‌ای که طی آن دانش‌آموزان بتوانند به طور جمعی یا انفرادی با منابع کتابخانه کار کنند، برنامه‌هایی در دست انجام است. دانش‌آموزان، با راهنمایی کتابدار آموزشگاهی برای کسب اطلاعات لازم جهت انجام تکالیفشان از مدارک موجود استفاده می‌کنند و هدف دیگر این استفاده، بسط و غنای دیدگاه‌های فرهنگی آنان است. یکی از هدفهای مهم کتابدار کتابخانه‌های آموزشگاهی، برانگیختن عادت مطالعه است. با بهره‌گیری از فعالیت‌های فرهنگی و تفریحی و کمک آموزشی، کتابدار می‌تواند خدمات مشاوره‌ای ارائه دهد و این خدمات نه تنها دانش‌آموزان را در گزینش موادی که پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی و اوقات فراغت آنهاست یاری می‌کند، بلکه آنان را به مطالعه مطالبی که موجب استفاده مؤثر از ایام فراغت و لذت خواندن می‌شود نیز ترغیب می‌کند.

انعطاف مراکز آموزشی در زمینه تغییر نظام مدارس بر مبنای نیازها و ویژگیها، این امکان را فراهم می‌سازد که مراکز مذکور، برنامه دانش‌آموزان را به گونه‌ای تنظیم کنند که ایشان بتوانند به کتابخانه مدارس مراجعه کنند.

در مدارس ابتدایی و مدارس کودکان استثنایی، استفاده مکرر کودکان از کتابخانه در برنامه مدرسه گنجانیده شده است و هر مدرسه می‌تواند در برنامه‌اش ساعات ثابتی را برای حضور دانش‌آموزان جهت استفاده از منابع کتابخانه، تدریس درسها با همکاری معلمان و کتابداران و انجام فعالیتهای عملی دیگر از کتابخانه، در برنامه مدرسه بگنجانند. همچنین، می‌توان برنامه‌های انفرادی را به منظور تشویق استفاده هدایت شده از کتابخانه برنامه‌ریزی کرد. دانش‌آموزان در همه واحدها می‌توانند در اوقات آزادشان از کتابخانه استفاده کنند و در مدارس شبانه‌روزی این خدمات تا ساعاتی از شب ادامه می‌یابد. (کنوما، ۱۹۹۴ ص. ۳۳۴-۱۳۵).

در دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقاله‌ای با عنوان «مدلهای بین‌المللی توسعه کتابخانه‌های مدارس» از سه مدل کتابخانه سخن می‌رود: مدل آمریکایی، مدل بریتانیایی و ترکیبی از این دو مدل. در ایالت متحده آمریکا، کانادا، استرالیا و دانمارک، کتابخانه‌های مدارس جزء جدایی‌ناپذیر آموزش هستند و به عنوان آزمایشگاه یادگیری معروفند. این کتابخانه‌ها در مدارس بسیار پویا و فعال هستند. کتابخانه‌های مدارس با مدل آمریکایی دارای خصوصیات زیر هستند:

- هر مدرسه تازه تأسیس، دارای یک کتابخانه مستقل همراه با منابع اطلاعاتی متنوع است. کتابخانه‌ها از نظر منابع در جهت عمیق و غنی کردن برنامه‌های آموزشی مدرسه تجهیز شده‌اند.

- کتابخانه‌های مدارس با برنامه‌های آموزشی مدرسه گره خورده‌اند، به طوری که هر کدام بدون دیگری بی‌معنا هستند.

- کتابخانه‌های مدارس به عنوان مرکز رسانه‌ها عمل می‌کنند؛ بدین معنا که مواد آموزشی مختلف با فرمتهای مختلف از قبیل: کتاب، مجله، فیلم استریب، نوارهای

ویدیویی، پوستر و منابع الکترونیکی به کمک مطالعات بیشتر را در دانش‌آموزان ایجاد می‌کند.

- کتابداران مدارس وظایف دوگانه دارند؛ یعنی علاوه بر وظایف اصلی خود، در امر آموزش دانش‌آموزان، با معلمان همکاری نزدیکی دارند.

- کتابداران مدارس از نظر تهیه منابع سازماندهی مواد و خدمات کتابخانه‌ای، زیر نظر انجمن مرکزی کتابداران مدارس هدایت و رهبری می‌شوند.

- دولت مرکزی به کتابخانه‌های مدارس توجه ویژه‌ای دارد و در تخصیص بودجه به منظور تجهیز منابع و امکانات، همیشه از کتابخانه‌های مدارس حمایت کرده است.

یکی دیگر از مدل‌های بین‌المللی برای توسعه کتابخانه‌های مدارس و فرهنگ مطالعه، مدل بریتانیایی توسعه کتابخانه‌های مدارس است. این مدل دارای ویژگی‌های زیر است:

- کتابخانه‌های مدارس با ارتباط نزدیکی که با کتابخانه‌های عمومی دارند، نقصها و کاستیهای منابع اطلاعاتی خود را از طریق کتابخانه عمومی مجاور مدارس، با شیوه امانت بین کتابخانه‌ای برطرف می‌کنند.

- در این مدل، وظایف کتابداران مدارس بسیار سنگین است. کتابداران باید منابع درخواستی دانش‌آموزان را از طریق امانت بین کتابخانه‌ای، از کتابخانه‌های عمومی فراهم کنند.

- کتابداران کتابخانه‌های عمومی، آموزشهای لازم به معلمان و دانش‌آموزان را از منابع مختلف کتابخانه‌ای، ارائه می‌کنند. در این مدل، دانش‌آموزان بیشتر به صورت سرگرمی مطالعه می‌کنند، زیرا معلمان کتاب محورند و آموزشهای لازم را جهت استفاده از منابع مختلف کسب نکرده‌اند.

مقاله مورد نظر، یک مدل ترکیبی از دو مدل آمریکایی و بریتانیایی برای فعال شدن کتابخانه‌های مدارس و توسعه فرهنگ مطالعه ارائه می‌دهد (knut,2002:pp.261-272).

در طرح ملی کشور نروژ با عنوان «فضاسازی برای خواندن» که برای توسعه مطالعه در کشور از سال ۲۰۰۴ آغاز شده است، بیشترین تأکید بر همکاری کتابداران مدارس شده است. کتابداران مدارس با تشویق دانش آموزان به مطالعه، غنی کردن منابع کتابخانه‌ای و روزآمد کردن کتابها از طریق همکاری با کتابخانه‌های عمومی، نقش برجسته‌ای را ایفا می‌کنند. کتابداران مدارس در همه سطوح با همکاری معلمان توانسته‌اند زمینه‌های توسعه فرهنگ مطالعه را فراهم آورند. آنها توانسته‌اند از طریق امانت بین کتابخانه‌ای، از کتابخانه‌های عمومی همجوار خود مواد خواندنی مورد نیاز دانش آموزان و معلمان را فراهم آورند و بدین طریق در فعال نمودن کتابخانه‌های مدارس خود و بالا بردن انگیزه‌های مطالعه دانش آموزان و معلمان موفق بوده‌اند (Rufste and Satre, 2005:pp.1-5).

مواردی که در پیوند با کتابخانه‌های آموزشی و نقش آنها در بالابردن اهمیت مطالعه عنوان شد، و یافته‌های مطالعات انجام شده در ایران که نمایانگر نابسامانی بسیار در کتابخانه آموزشی ایران است، جستجوی راه‌های مناسب برای تغییر وضعیت را توجیه می‌کند و این موردی است که این پژوهش به آن توجه دارد.

روشها

در پژوهش حاضر، برای آزمون فرضیه‌ها از روش شبه تجربی استفاده شده است. بدین منظور، دو گروه تجربی و شاهد از هر مدرسه مورد مطالعه، به طور تصادفی انتخاب شدند؛ چهار کلاس به طور تصادفی به عنوان گروه شاهد و چهار کلاس به عنوان گروه تجربی از پایه‌های مختلف.

هفته اول مهر، با همکاری کتابداران برای ثبت تعداد مراجعات دانش آموزان اقدام شد. نخست از هر دو گروه (تجربی و شاهد) به مدت یک ماه پیش آزمون به عمل آمد. تعداد مراجعات افراد در هر دو گروه از روی دفاتر ثبت استخراج گردید. این ارقام به منزله نمرات پیش آزمونها در نظر گرفته شد. پس از این مرحله، روی گروه‌های تجربی متغیرهای مستقل اعمال گردید و در این مدت که حدود ۲ ماه طول کشید، تأثیرهای مداخله، یعنی

تعداد مراجعات، از روی دفاتر ثبت کتابخانه شمارش شد. این موارد، به عنوان نمره‌های پس آزمون در نظر گرفته شد. با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون کای دو، تست دقیق فیشر فرضیه‌ها مورد آزمون قرار گرفت.

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر را تمامی دانش آموزان دبیرستانهای دخترانه و پسرانه شهر زاهدان که دارای کتابخانه هستند، تشکیل می‌دهد. تعداد این دبیرستانها به ۱۶ مورد می‌رسد. از جامعه آماری فوق، ۶ دبیرستان به صورت تصادفی خوشه‌ای به عنوان حجم نمونه انتخاب گردید.

یافته‌های تحقیق در ارتباط با فرضیه یک

از آنجا که در مدارس روشهای تدریس معلمان به گونه‌ای است که نه به دانش آموزان فرصت سؤال و جواب داده می‌شود و نه به سؤالهای کتابهای درسی، از منابع مختلف غیردرسی و زوایای مختلف پاسخ داده می‌شود، دانش آموزان ضرورتی برای مشارکت فعال خود در کلاس نمی‌بینند، انگیزه‌ای در خود احساس نمی‌کنند و از خواندن متون درسی که رفع تکلیف تلقی می‌کنند، لذت نمی‌برند.

با توجه به این موارد، فرضیه شماره ۱ این پژوهش مبنی بر تأثیر مشارکت فعال دانش آموزان در کلاس درس و رابطه آن با افزایش فرهنگ مطالعه، مورد آزمون قرار گرفت.

در یک دبیرستان دو نوبته که در هر یک از پایه های اول و دوم و سوم سه شعبه یا بیشتر داشتند، به طور تصادفی، چهار کلاس که مجموعاً ۱۲۸ نفر بودند، به عنوان گروه تجربی و چهار کلاس دیگر به عنوان گروه کنترل انتخاب گردید.

نخست به کمک مربی پرورشی مدرسه و دانش آموزانی که نقش کتابدار را هم تا حدودی ایفا می‌کردند، منابع مختلف کتابخانه‌ای از نظر موضوعی سازماندهی شد.

برای هر کدام از گروه‌های مورد آزمون، بر حسب کلاس آنها فصلی در دفتر امانت کتابخانه باز شد. توسط پژوهشگر و همکار طرح که خود یکی از معلمان بود، آموزشهای لازم داده شد.

از دهم مهر تا ۱۰ آبان ۱۳۸۴ تعداد دفعات مراجعه هر دو گروه مورد آزمون، به عنوان نمرات پیش آزمون از دفتر امانت کتابخانه استخراج گردید.

در این مدت، با نظارت همکار طرح و پژوهشگر دانش آموزان، وضعیت مراجعه هر دو گروه مورد آزمون، چه آنهایی که کتاب به امانت برده بودند و چه آنهایی که برای یافتن منبعی به کتابخانه مراجعه کرده بودند، به عنوان دفعات مراجعه ثبت می شد. نتایج مرحله پیش آزمون، در جدول شماره ۱ مشاهده می شود.

جدول ۱. توزیع فراوانی مراجعه به کتابخانه در طی مدت یک ماه قبل از اجرای مداخله
تغییر روش تدریس معلمان در مدارس مورد مطالعه

جمع		عدم مراجعه		مراجعه		مراجعه گروه فراوانی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۰	۳۸۴۰	۴۹/۹	۳۸۰۰	۵۵/۶	۴۰	تجربی
۵۰	۳۸۴۰	۵۰/۱	۳۸۰۸	۴۴/۴	۳۲	کنترل
۱۰۰	۷۶۸۰	۱۰۰	۷۶۰۸	۱۰۰	۷۲	جمع

$P=0/34$

در این مرحله، گروه تجربی فقط ۴۰ دفعه به کتابخانه مراجعه کرده بودند. اگر فرض شود هر فرد روزی یک بار به کتابخانه مراجعه کند، در طول یک ماه باید ۳۸۴۰ بار مراجعه به کتابخانه داشته باشیم. با این فرض، ۳۸۰۰ نفر به کتابخانه مراجعه نکرده‌اند. در گروه کنترل، بر اساس روش فوق از ۳۸۴۰ بار مراجعه فقط ۳۲ نفر مراجعه کرده‌اند و ۳۸۰۸ نفر مراجعه نکرده‌اند.

آزمون کای دو، تست دقیق فیشر نشان داد که هیچ گونه تفاوت آماری معناداری قبل از شروع مداخله متغیر مستقل بین دو گروه تجربی و کنترل وجود ندارد، زیرا مقدار p برابر ۰/۳۴ و بزرگتر از ۰/۰۵ است.

با توجه به اینکه ۹۰٪ منابع کتابخانه مورد مطالعه در زمینه‌های دینی، اجتماعی، تاریخی و ادبی بود، سعی شد در گروه تجربی معلمان پرورشی، دینی و ادبیات در کلاسهای درس خود به دانش‌آموزان فرصت سؤال و جواب بدهند و مطالب کتابهای درسی را از زوایا و منابع مختلف بررسی کنند. این طرح از دهم آبان تا دهم دی به مدت دو ماه (تا اول امتحانات ترم) مورد آزمون قرار گرفت. نتایج تأثیر این متغیر در افزایش فرهنگ مطالعه را در جدول شماره ۲ مشاهده می‌کنید.

جدول ۲. توزیع فراوانی مراجعه به کتابخانه در طی مدت دو ماه بعد از اجرای مداخله
تغییر روش تدریس معلمان در مدارس مورد مطالعه

جمع		عدم مراجعه		مراجعه		مراجعه گروه فراوانی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۰	۷۶۸۰	۴۸/۱	۷۰۹۰	۹۴/۳	۵۹۰	تجربی
۵۰	۷۶۸۰	۵۱/۹	۷۶۳۸	۶/۶	۴۲	کنترل
۱۰۰	۱۵۳۶۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۶۳۲	جمع

$P=0/0001$

چنان‌که مشاهده می‌شود، در مدت دو ماه در گروه تجربی ۵۹۰ بار به کتابخانه مراجعه کرده بودند، در حالی که گروه کنترل فقط ۴۲ بار مراجعه داشتند. آزمون کای دو، تست دقیق فیشر نشان داد تفاوت معناداری بین دو گروه مورد آزمون وجود دارد و چون مقدار $P=0/0001$ و کمتر از ۰/۰۵ است، با ۰/۰۹۵ اطمینان می‌توان گفت، روش تدریس فعال معلمان در افزایش مراجعه به کتابخانه مؤثر بوده است. برای اطمینان بیشتر و افزایش قدرت تعمیم بیشتر نتایج فرضیه ۱، آن را در مدرسه دیگری، با همان روشها و خصوصیات مدرسه قبل، مورد آزمون قرار دادیم. تنها تفاوت در حجم نمونه‌ها بود. در این مدرسه، گروه‌های مورد آزمون (تجربی و کنترل) هر کدام ۱۲۰ نفر بودند. نتایج یافته‌ها در جدولهای ۳ و ۴ مشاهده می‌شود.

جدول ۳. توزیع فراوانی مراجعه به کتابخانه قبل از اجرای طرح مداخله تغییر روش تدریس به مدت یک ماه در هر یک از گروه‌های مورد آزمون

جمع		عدم مراجعه		مراجعه		مراجعه گروه فراوانی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۰	۳۶۰۰	۵۰	۳۵۷۶	۴۴/۴	۲۴	تجربی
۵۰	۳۶۰۰	۵۰	۳۵۷۰	۵۵/۶	۳۰	کنترل
۱۰۰	۷۲۰۰	۱۰۰	۷۱۴۶	۱۰۰	۵	جمع

$$P=0/41$$

آزمون کای دو، تست دقیق فیشر هیچ گونه تفاوت آماری معناداری را بین دو گروه قبل از مداخله متغیر مستقل نشان نمی‌دهد، زیرا مقدار $P=0/41$ بیشتر از $0/05$ است. جدول ۴. توزیع فراوانی مراجعه به کتابخانه پس از اجرای طرح تغییر روش تدریس در هر یک از گروه‌های مورد آزمون

جمع		عدم مراجعه		مراجعه		مراجعه گروه فراوانی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۰	۷۲۰۰	۴۹/۲	۶۹۲۲	۸۵/۳	۲۷۸	تجربی
۵۰	۷۲۰۰	۵۰/۸	۷۱۵۲	۱۴/۷	۴۸	کنترل
۱۰۰	۱۴۴۰۰	۱۰۰	۱۴۰۷۴	۱۰۰	۳۲۶	جمع

$$P=0/00001$$

با توجه به مقدار P که کوچکتر از $0/05$ است، آزمون کای دو، تست دقیق فیشر نشان داد تفاوت آماری معناداری پس از اجرای طرح تغییر روش تدریس بین دو گروه وجود دارد.

پس فرضیه ۱ مبنی بر شیوه تدریس معلمان به گونه‌ای که مشارکت فعال دانش آموزان را فراهم آورد و در فعال نمودن کتابخانه‌های مدارس و توسعه فرهنگ مطالعه مؤثر باشد، تأیید گردید.

یافته‌های تحقیق در ارتباط با فرضیه ۲

با توجه به نقش بالقوه کتابداران علاقه‌مند و متخصص در توسعه فرهنگ مطالعه در بین دانش آموزان، فرضیه ۲ پژوهش حاضر مطرح شد. این فرضیه بیان می‌کرد که کتابداران متخصص در مدارس با معرفی منابع و آموزش استفاده از آن و تأمین منابع مورد نیاز معلمان و دانش آموزان از طریق امانت بین کتابخانه‌ای، سبب فعال شدن کتابخانه و توسعه فرهنگ مطالعه می‌شوند.

لذا در جامعه مورد مطالعه، از کتابدار مدرسه مورد مطالعه خواسته شد به طور تصادفی در ۴ کلاس از پایه‌های مختلف به تبلیغ و آموزش منابع کتابخانه‌ای بپردازند. کتابهای کمک آموزشی، داستان، مجله‌های علمی و ادبی که می‌توانستند از کتابخانه عمومی همجوار امانت بگیرند، به این دانش آموزان معرفی شد. این آموزشها دو ماه، هفته‌ای یک تا دو جلسه در پایه‌های مختلف گروه‌های تجربی ادامه داشت.

تعداد هر کدام از گروه‌های مورد آزمون (تجربی و کنترل) در جامعه مورد مطالعه ۱۲۰ نفر بود که به طور تصادفی از پایه‌های مختلف انتخاب شده بودند. نتایج حاصل از آزمون فرضیه در جدولهای شماره ۵ و ۶ مشاهده می‌شود.

جدول ۵. توزیع فراوانی مراجعه به کتابخانه قبل از اجرای طرح مداخله‌ای آموزش و خدمات کتابخانه‌ای توسط کتابدار به دانش آموز در هر یک از گروه‌ها به مدت یک ماه

مراجعه		عدم مراجعه		مراجعه		مراجعه گروه فراوانی
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۲۵	۵۵/۶	۳۵۷۵	۵۰	۳۶۰۰	۵۰	تجربی
۲۰	۴۴/۴	۳۵۸۰	۵۰	۳۶۰۰	۵۰	کنترل
۴۵	۱۰۰	۷۱۵۱	۱۰۰	۷۲۰۰	۱۰۰	جمع

$$P = 0/6$$

یافته‌های جدول ۵ نشان می‌دهد گروه تجربی در مرحله پیش آزمون ۲۵ بار و گروه

کنترل ۲۰ بار به کتابخانه در مدت یک ماه مراجعه کرده بودند.

اگر فرض کنیم هر نفر از گروه‌های مورد آزمون احتمال یک بار در ماه رجوع به کتابخانه را پیدا کند، افرادی که از گروه تجربی به کتابخانه مراجعه نکرده‌اند، ۳۵۷۵ نفر و افرادی که از گروه کنترل مراجعه نکرده‌اند، ۳۵۸۰ نفر است. برای بررسی معنادار بودن تفاوت بین دو گروه آزمون کای ۲ تست دقیق فیشر نشان داد این تفاوت معنادار نیست، زیرا مقدار p بزرگتر از ۰/۰۵ است.

جدول ۶. توزیع فراوانی مراجعه به کتابخانه بعد از اجرای طرح مداخله آموزش و خدمات کتابخانه ای به دانش آموزان در هر یک از گروه‌ها در مدت ۲ ماه در جامعه مورد مطالعه

جمع		عدم مراجعه		مراجعه		مراجعه گروه فراوانی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۰	۷۲۰۰	۴۹/۱	۶۹۰۸	۸۸/۵	۲۹۲	تجربی
۵۰	۷۲۰۰	۵۰/۹	۷۱۶۲	۱۱/۵	۳۸	کنترل
۱۰۰	۱۴۴۰۰	۱۰۰	۱۴۰۷۰	۱۰۰	۳۳۰	جمع

$$P = 0/0001$$

چنانکه در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود، پس از دو ماه آموزش استفاده از منابع و تهیه مواد کتابخانه‌ای از کتابخانه عمومی همجوار و تبلیغ در مورد کتاب و کتابخوانی توسط کتابدار متخصص جامعه مورد مطالعه، یافته‌های جدول ۶ از طریق دفتر امانت جمع‌آوری شد.

مشاهده می‌کنیم دانش آموزان ۲۹۲ بار در گروه تجربی به کتابخانه مراجعه داشته‌اند، در حالی که در گروه کنترل ۳۸ دفعه به کتابخانه مراجعه کرده بودند.

آزمون کای ۲، تست دقیق فیشر نشان داد بین دو گروه مورد آزمون تفاوت معناداری وجود دارد، زیرا مقدار p کوچکتر از ۰/۰۵ است. به عبارت دیگر، با اطمینان ۹۵٪ می‌توان ادعا کرد وجود کتابدار فعال و متخصص در افزایش فرهنگ مطالعه مؤثر است. پس فرضیه «۲» تأیید می‌شود.

یافته‌های تحقیق در ارتباط با فرضیه ۳

در نظام آموزشی کشورهای پیشرفته، کتابخانه‌های مدارس نوعی آزمایشگاه تلقی می‌شوند که مواد آن را منابع اطلاعاتی تشکیل می‌دهند، ابزارها و وسایل آن مواد اطلاعاتی مکمل درسی، کتاب‌شناسیها، منابع مرجع و منابع الکترونیکی هستند. هر کس به کتابخانه مراجعه می‌کند، مسئله‌ای دارد که مایل است آن را با استفاده از منابع موجود در کتابخانه حل کند.

معلم و کتابدار موقعیتی در کلاس پدید می‌آورند که دانش آموزان می‌توانند فعالانه در آن مشارکت جویند. به نظر می‌رسد در مدارس که فضای کتابخانه مطلوب و منابع اطلاعاتی درسی مکمل به اندازه کافی موجود است، چنانچه ساعاتی از کلاسهای درسی را معلم در کتابخانه تشکیل دهد و با همکاری کتابدار متخصص در ضمن تدریس، مطالب درسی را از زوایا و دیدگاه‌های مختلف بررسی کند و یا شیوه‌های جستجوی مطالب مختلف را از منابع کتابخانه‌ای آموزش دهد، انگیزه‌های مطالعه در چنین فضایی افزایش می‌یابد و شیوه‌های یادگیری ماندگاری را به وجود می‌آورد.

لذا، در پژوهش حاضر، تشکیل بعضی از کلاسهای درسی معلمان به مدت دو ماه در کتابخانه یکی از مدارس که برای این امر مناسب بود، مورد آزمون قرار گرفت.

معلمان و کتابداران ضمن دیدن یک دوره آموزش کوتاه مدت به طور تصادفی از هر پایه ای یک کلاس را به مدت دو ماه در کتابخانه تشکیل دادند. این کلاسها بیشتر درسهای دینی و قرآن، پرورشی، تاریخ و علوم اجتماعی و ادبیات بود. دلیل این انتخاب، وجود منابع مکمل آموزشی نسبتاً کافی در این زمینه‌ها تشخیص داده شد.

هر کدام از گروه‌های مورد آزمون تجربی و کنترل، با حجم نمونه ۱۰۰ نفری انتخاب شده بودند.

نتایج این یافته‌ها در جدولهای ۷ و ۸ مشاهده می‌شود.

جدول ۷. توزیع فراوانی دفعات مراجعه قبل از اجرای طرح تشکیل بعضی از کلاسها در کتابخانه در هر یک از گروه‌های مورد آزمون در طول مدت یک ماه در جامعه مورد مطالعه

جمع		عدم مراجعه		مراجعه		مراجعه گروه فراوانی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۰	۳۰۰۰	۴۹/۹	۲۹۷۷	۵۷/۵	۲۳	تجربی
۵۰	۳۰۰۰	۵۰/۱	۲۹۸۳	۴۲/۵	۱۷	کنترل
۱۰۰	۶۰۰۰	۱۰۰	۵۹۶۰	۱۰۰	۴۰	جمع

جدول شماره ۷ نشان می‌دهد مراجعه کنندگان در دوره پیش آزمون در گروه تجربی ۲۳ بار و در گروه کنترل ۱۷ بار به کتابخانه مراجعه کرده‌اند. با فرض بر اینکه هر فرد از اعضای گروه‌های مورد آزمون حداقل می‌توانستند یک بار در روز به کتابخانه مراجعه کنند، تعداد افرادی که در گروه تجربی به کتابخانه مراجعه نکرده‌اند ۲۹۷۷ نفر و در گروه کنترل ۲۹۸۳ نفر بوده‌اند.

آزمون کای ۲ تست دقیق فیشر نشان داد بین دو گروه مورد آزمون پیش از مداخله آزمایشی، تفاوت معناداری وجود ندارد، زیرا مقدار $P=0/34$ و بیشتر از $0/05$ است. جدول ۸. توزیع فراوانی دفعات مراجعه پس از اجرای طرح تشکیل بعضی از کلاسها در کتابخانه در هر یک از گروه‌های مورد آزمون به مدت دو ماه

جمع		عدم مراجعه		مراجعه		مراجعه گروه فراوانی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵۰	۶۰۰۰	۴۹	۵۷۱۵	۸۷/۲	۲۸۵	تجربی
۵۰	۶۰۰۰	۵۱	۵۹۵۸	۱۲/۸	۴۲	کنترل
۱۰۰	۱۲۰۰۰	۱۰۰	۱۱۶۷۳	۱۰۰	۳۲۷	جمع

$$P=0/0001$$

مشاهده می‌کنیم که بعد از مداخله متغیر در گروه تجربی، تعداد مراجعه کنندگان در

جامعه مورد مطالعه به ۲۸۵ بار و در گروه کنترل به ۴۲ بار رسیده است. $P=0/0001$

آزمون کای دو تست دقیق فیشر نشان داد تفاوت آماری معناداری بعد از اجرای طرح بین دو گروه وجود دارد. به عبارت دیگر، چون مقدار P کمتر از ۰/۰۵ است، با ضریب اطمینان ۰/۹۵ می‌توان گفت تشکیل بعضی از کلاسهای درس در کتابخانه جامعه مورد مطالعه، در افزایش تعداد مراجعه کنندگان به کتابخانه مؤثر بوده است. لذا، فرضیه ۳ پژوهش تأیید می‌شود.

نتایج و بحث

پژوهش حاضر، یکی از راهکارهای عملی برای فعال شدن کتابخانه‌های مدارس موجود را تغییر روشهای تدریس معلمان و مشارکت دادن فعال دانش آموزان در امر تدریس فرض کرده بود که مورد تأیید واقع شد. یعنی، اگر معلمان در درسهایی که منابع مکمل کافی در کتابخانه‌های مدارس موجود است، سؤالیهای کتابهای درسی را بر مبنای محتوای کتابهای غیر درسی و از زوایای مختلف ارائه دهند، انگیزه برای بحث و مطالعه بادوام را فراهم می‌آورند. اگر چه تحقیقاتی عملی در این زمینه در ایران انجام نشده، اما نتایج فرضیه ۱ پژوهش، بحثهای نظری متخصصان را در این باره تأیید می‌کند.

پژوهشهای «مفتخر» (۱۳۵۲)، «بیگدلی» (۱۳۶۰)، «شعبانی» (۱۳۸۱) و «باب‌الحوایج» (۱۳۶۶) همگی به این نتیجه رسیده‌اند که یکی از عوامل مؤثر در فعال شدن کتابخانه‌های مدارس و توسعه فرهنگ و مطالعه، پاسخ به منابع درسی از طریق منابع غیر درسی مکمل و بررسی آن از زوایا و دیدگاه‌های مختلف است.

راهکار دومی که برای فعال شدن کتابخانه‌های مدارس ارائه شد، آزمون فرضیه‌ای بود که بیان می‌کرد اگر کتابداران متخصص و علاقه‌مند در کتابخانه‌های مدارس به کار گرفته شوند تا منابع کتابخانه‌ها روزآمد شود، دانش آموزان آموزشهای لازم جهت استفاده از منابع را ببینند و از طریق امانت بین کتابخانه‌ای منابع مورد نیاز دانش آموزان را از کتابخانه‌های عمومی مجاور فراهم کنند، انگیزه مطالعه در دانش آموزان افزایش پیدا خواهد کرد و کتابخانه‌های مدارس فعال خواهد شد. آزمون این فرضیه مورد تأیید قرار گرفت.

پژوهش‌های انجام شده در کوبا و نروژ که به منظور پویایی کتابخانه‌های مدارس انجام شد و در ادبیات تحقیق به آنها اشاره گردید، با نتایج یافته‌های پژوهش حاضر همخوان هستند.

مدلهای ارائه شده به منظور فعال شدن کتابخانه‌های مدارس، مدل آمریکایی و انگلیسی که در ادبیات تحقیق به آن اشاره شد نیز بر آن است که به کارگیری کتابدار متخصص و علاقه‌مند که بتواند در تعامل با دانش‌آموز و معلم نیازهای مطالعاتی آنها را شناسایی نماید و منابع اطلاعاتی مورد نیاز را از طریق امانت بین کتابخانه‌ای و ... فراهم آورد، موجب توسعه فرهنگ مطالعه می‌شود.

تحقیقات انجام شده در ایران نشان می‌دهد در حد بسیار کمی از «کتابدار معلم» در مدارس استفاده می‌شود و این خود سبب هدایت نادرست مراجعان و به کار نگرفتن فنون لازم برای جذب و جلب خوانندگان بالقوه کتاب می‌گردد و یکی از عوامل بسیار مؤثر در عدم توسعه فرهنگ مطالعه در کشور به شمار می‌رود. (زرافشان، ۱۳۷۲)

پیشنهادها

- پیشنهادهای زیر برای فعال شدن کتابخانه‌های مدارس ارائه می‌شود:
- به کارگیری کتابداران متخصص و آموزش دیده در کتابخانه‌های مدارس
- مشارکت دادن فعال دانش‌آموزان در مباحث کلاس و بررسی مطالب درسی از زوایای مختلف به منظور یادگیری پایدار
- استفاده از منابع کتابخانه‌های عمومی همجوار از طریق امانت بین کتابخانه‌ای توسط کتابداران مدارس
- تشکیل بعضی از کلاسهای درس در کتابخانه‌هایی که فضای کافی و مناسب و منابع اطلاعاتی متنوع دارند.

منابع

- استیگر رالف (۱۳۷۷). شیوه‌های مطالعه، ترجمه علی شکویی، تهران: دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور.
- باب‌الحوادثی، فهیمه (۱۳۶۶). علل عدم تداوم و پویایی کتابخانه‌های دبیرستانی در ایران. پایان‌نامه فوق لیسانس کتابداری، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- بیگدلی، زاهد (۱۳۶۰). طرح پیشنهادی برای تربیت کتابدار آموزشگاهی در شرایط فعلی - استاد راهنما: طاهره علومی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی.
- جوکار، عبدالرسول (۱۳۷۴). بررسی کتابخانه‌های مدارس استان فارس، مجله علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه شیراز، دوره ۱۱، پاییز ۷۴، ص ۹۵.
- خسروی، فریبرز (۱۳۷۰). بررسی وضعیت کتابخانه‌های دبیرستانی کشور و ارائه راه‌حلی برای پویایی آنها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
- خسروی، فریبرز (۱۳۸۱). مقدمه‌ای بر آسیب‌شناسی مطالعه در کشورهای جنوب، فصلنامه کتاب، دوره سیزدهم، شماره سوم.
- زرافشان علی (۱۳۷۲). بررسی وضعیت مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی.
- شعبانی، احمد (۱۳۸۱). مطالعات غیر درسی دانش‌آموزان دوره متوسطه و شناسایی عوامل مؤثر بر آن از نظر دانش‌آموزان شهرضا، فصلنامه کتاب، دوره سیزدهم، شماره دوم.
- صدیق بهزادی، ماندانا (۱۳۷۹). چکیده پایان‌نامه کتابداری، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی.

- کنوما، مرسدس آلفونسو (۱۳۷۴). کتابخانه آموزشی در کوبا منبعی برای آموزش، ترجمه فریبرز خسروی، گزیده مقالات ایفلا ۱۹۹۴. تهران: کتابخانه ملی.
- گالر، ای، ام و دیگران (۱۳۷۸). «سواد اطلاعاتی: الگویی برای استفاده در کتابخانه‌های آموزشی»، ترجمه مهدی داودی، گزیده مقالات ایفلا ۹۷، زیر نظر عباس حری، تهران: کتابخانه ملی.
- نشاط، نرگس و عباس حری (۱۳۸۳). کتابخانه آموزشی در مدرسه کتابخانه‌مدار، شبکه کتاب.
- نیک‌پناه، محمدرضا (۱۳۸۰). بررسی کتابخانه‌های مدارس استان سیستان و بلوچستان، زاهدان: آموزش و پرورش استان، پژوهشکده تعلیم و تربیت.

- knut, Rebeca. (2002). " International Models of school library development."

- Encyclopedia of library and information science. Vol. 70. New York, marcel Dekeer ,. PP. 261- 272.

- Rafste, Elisabeth Tallaksen, Satre, Tove Pemmer, (2005) "Norwegian policy; empowering school libraries", IFla, Oslo.Avliable in: <http://www.Ifla.Org/IV/ifla71/programme.htm>.